

SÖYLEŞİ : “ÖZELLEŞTİRME SERMAYENİN VERGİ YÜKÜNÜ HAFİFLETMEYE YÖNELİKTİR”

Korkut Boratav*

Korkut hoca'ya şu soruları yönelttik.

1) İzlendiği kadarıyla Özelleştirme Türkiye dışında pek çok ülkede de uygulamaya sokulan bir politika, özelleştirme nasıl bir süreç sonucunda bu denli “kabul gören” bir uygulama haline geldi? Özelleştirme politikasındaki taraflar kimlerdir?

2) Özelleştirme politikası gerçekleştirilirken hangi teorik ve ideolojik argümanlar kullanılıyor? Nelerin hedeflendiği söyleniyor?

3) Türkiye’de özelleştirme’nin tarihini özetler misiniz?

4) Türkiye’de özelleştirme öncelikle hangi sektör ve işletmeleri hedefliyor? Neden?

5) Sizce özelleştirme ile hedeflendiği belirtilenlere ulaşılması olanaklı mı?

6) Sizce özelleştirme hangi ekonomik ve toplumsal sonuçlara yol açacaktır?

7) Özelleştirme karşısında Türkiye işçi ve emekçi sınıfları ne yapmalıdır?

T.H. - Sayın Boratav Özelleştirme Türkiye’de ve tüm Dünya’da özellikle son yıllarda neden bu kadar yaygın bir politika haline geldi?

K.B. - Özelleştirmeyi 1980’li yıllarda Türkiye dışında, özellikle İngiltere’de, bir miktar kıta Avrupa’sında ve daha sonra da dalga dalga dağılarak tüm üçüncü dünya ülkelerinde yaygın bir uygulama olarak görüyoruz. Diğer üçüncü dünya ülkelerinde özelleştirmeye yönelik sorunlar Türkiye’ye benziyor; onları ayrıca ele almanın çok anlamlı olduğunu düşünmüyorum. Ama “Batı Avrupa’da, özellikle de İngiltere’de özelleştirme niçin bu kadar yaygın bir politika haline geldi?” sorusu anlamlı. Şunu söyleyebiliriz: 70’li yılların sonunda tüm Batı aleminde iktisat politikasına yön veren temel yaklaşımda büyük bir dönüşüm olmuştur. Keynesçi iktisat politikaları tam manasıyla reddedilmiştir. Bu yeni politikaların bir boyutu bizi doğrudan doğruya özelleştirme politikalarına götürdü. Burada devletin küçülmesi ve buna bağlı olarak sermayenin sırtındaki vergi yükünün hafifletilmesi temel iki unsurdur. Keynesçi dönemde yüksek vergi hem geniş bir kamu sektörünü hem de sosyal devlet harcamalarını

finanse ediyordu. Sermaye sınıfının vergi yükünün daha ağır olması bu dönemin maliye politikalarının vazgeçilmez bir ögesi oluyordu. 70’li yılların sonunda ve 80’li yılların başında bu anlayıştan bir kopma oldu. Ana yaklaşım sermayenin vergi yükünün hafifletilmesi, kamu harcamalarının ve devletin / kamununun kaynak kullanımının da buna paralel olarak daraltılması ve bu şekilde boşaltılacak kaynakların özel sektöre intikal etmesi türünde bir yaklaşım izleniyordu. Neticede bu bekletinin sadece bir boyutu gerçekleşti. Bu dönemin vergi politikaları gerçekten de zengin tabakaların ve sermaye sınıfının vergi yükünü hafifletti. Fakat kamu harcamaları daraltılmadı. Bu nedenle de kamu açıkları ortaya çıktı. Bu dönemin yaklaşımları genel olarak deflasyonist politikalara angaje olduğu için kamu açıklarının süregelmesi de kabul edilemiyordu. Bu nedenle vergilerin yerine geçecek bir kamu gelir biçiminin bulunması gerekiyordu. İşte özelleştirme bu ihtiyaçtan kaynaklandı. Vergilerdeki daralma kamu işletmelerinin satışıyla elde edilecek kamu gelirleri aracılığıyla telafi ediliyor idi. Özetle sermaye sınıflarını vergilemenin bir alternatifi olarak özelleştirme uygulandı ve gerçekten de İngiltere’de, özellikle devlete bir süre büyük bir gelir kaynağı oldu. Borsada ve hisse senedi satışlarıyla yürütüldüğü için ve ilk aşamada toplam kamu sektörü hisse senetleri düşük fiyatla satıldığı için büyük kazançlar doğdu. Bir müddet sonra böylece bir taraftar kitlesi oluştu. Sonuçları nelerdir? Tüketimi artıran ve ithalatı arttıran bir makro etki yarattı. Aslında bütün özelleştirme uygulamaları sermaye birikimini ters/olumsuz etkiler, bu da gerçekleşti. İngiltere mesela, 10-12 yıl içinde -70’li yıllara göre- görece olarak daha çok tüketen, daha çok ithalat yapan, daha az sermaye birikimi yapan, daha az büyüyen bir ülke haline geldi. Ekonomik büyüme ve birikim göstergeleri bakımından çok zayıfladı. Avrupa Topluluğu’nun Portekiz, Yunanistan, Finlandiya ve İspanya’dan sonra en kötü durumdaki ülkesi oldu. Yani bir zamanların anlı şanlı ülkesi Avrupa’nın bir çevre ülkesi haline dönüşmüştür. Dolayısıyla özelleştirmenin İngiltere’de çok başarılı olduğunu, Thatcher politikalarının büyük zafer kazandığını söyleyenlerin İngiliz toplumunun ve İngiliz ekonomisinin bugünkü durumuna bakmaları gerekmektedir.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi

T.H. - Bunun tersine bir iddia söz konusu değil miydi? Yani, özelleştirme sermaye birikimine olumlu bir etki yapmaktadır denmiyor muydu?

K.B. - Thatcher modelinin fevkalade basit bir beklentisi vardı. Kamu sektörünün küçülmesi, kendiliğinden özel sektörün elini kolunu bağlayan engellerin ortadan kalması anlamına geleceği için birden bire özel sektörde birikim tutkusunu yeniden canlandıracağı şeklinde bir beklenti vardı, bu gerçekleşmedi. Dolayısıyla özel sektörün yatırılabılır potansiyel kaynakları yeni sermaye birikimine tahsis edileceği yerde varolan değerleri almaya tahsis edilmiştir. Satış hasılatı ise kamu sektöründe yatırıma dönüşmemiştir. Bu, net olarak, sermaye birikiminin düşmesi anlamına gelir, aşağı yukarı her yerde bu etkiyi yapar.

T.H. Peki hocam, özelleştirme politikasını gerektiren etken hangi teorik işleyiş argümanlarını kullanır?

K.B. - Salt teoristinden söz edecek olursak burjuva iktisadı, yani esas olarak neoklasik iktisat dediğimiz doktrin etkinlik-verimlilik ve mülkiyet arasında bir ilişki olduğunu kabul etmez. Piyasa yapılarıyla etkinlik arasında ilişki olduğunu, tam rekabetin en iyi durum olduğunu savunur. Marksizm'e kadar giden diğer doktrinlere geçecek olursak tersi doğrultuda bir yığın kanıt getirilir. Özellikle uzun dönemli dinamik etkileri bakımından kamu mülkiyetinin özel mülkiyete üstün olduğuna ilişkin çok argüman vardır. Yakın geçmişte çok çok yeni bir doktrin gelişmesi burjuva iktisadını bu geleneksel çışgisinden koparmaya çalışmış ve özellikle devletin bünyesinde bazı çarpıklıklar ve sapkınlıklar olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Örneğin şu tür argümanlar koymuştur: Özel işletme/özel mülkiyet hissedarların denetimine tabidir. Borsa yoluyla işlediği için kapitalizmde en ileri biçimde denetimi hissedarlar yapar. Eğer şirket tökezlerse, yönetimi hissedarlar cezalandırır. Dolayısıyla verimlilik ve etkinlik üzerinde tabandan dönen bir kontrol vardır. Kamu mülkiyetinde ise bu gerçekleşemez, iddiası vardı. Çünkü kamu mülkiyeti tüm kamunundur, onu kimse sahiplenmez. Parlamento türü bir denetim mekanizması da borsa gibi etkin işlemez. Şimdi bunun da ben ayrıntısına girmiyorum. Fakat sadece şunu söylemekle yetiniyorum. Türkiye bağlamında bu türden bir iddia komik olur. Türkiye'de borsanın sözünü ettiğim bir etkinlik denetimi mekanizmasını getirdiğini iddia etmek için ya çok saf veya herkesi enayi sanmak lazım, böyle bir mekanizma mümkün değil, geçersiz. Türkiye'de biz inceledik, çok sayıda iktisatçı da inceledi. Gerek verim-etkinlik düzeyleri, gerekse zaman içinde (örneğin son 25 yıl boyunca) özel ve kamu sektörleri verim ve etkinlik göstergelerindeki değişimler karşılaştırılacak olsa, kamu sektöründe verim hareketlerinin son 25 yılda özel sektörün üstünde seyrettiğini, verim düzeyi ile ilgili karşılaştırmaların da genellikle özel sektör lehine sonuç vermediğini söyleyebiliriz. Bir yığın araştırmadan bu sonuçlar çıkıyor. Şimdi bu teorik argümanlar Türkiye koşullarında son derecede gevşek bir içeriği olmayan

ideolojik biçimler alıyor. Ve iler-tutar tarafı olmayan çeşitli karikatürleşmiş iddialara yol açıyor. Bunların en basiti Türkiye'de KİT'lerin devleti batıracağı iddiasıdır. Burdan KİT açıkları meselesine giriyoruz. Hemen şunu belirteyim, Türkiye'de kamu sektörü açığı denilen olay içinde KİT'lerin katkısının rolü son derecede sınırlıdır. Son yıllarda bütçeden KİT'lere yapılan transferler bütçenin ana kalemleri içinde çok küçük bir payı işgal ediyor. İkincisi, bütçe açıklarının varlığı ekonomik refahı bozan bir olumsuz gösterge olarak yorumlanamaz. Bütçe açıkları zaman zaman olumlu, zaman zaman olumsuz etkiler yapabilir. Son yıllarda büyüme eğilimi hızlanmakla beraber Türkiye'deki kamu açıklarının boyutu aşağı yukarı İtalya düzeyindedir Yunanistan'ın altındadır. Dolayısıyla Türkiye ekonomisindeki bütün felaketleri kamu açıklarına bağlamak, üstelikte fevkalade abartılı iddialarla böyle olduğunu söylemek -eğer ce halete dayanmıyorsa- ideolojik bir saptırmadır.

T.H. Bursa'da Tofaş'da işçi çıkarmalara gerekçe olarak, basın (Hürriyet ve Sabah'da) manşet attı. "KİT'ler zamanında ve hızlı özelleştirilmediği için özel sektör işçi atmak zorunda kaldı", diye yazdılar. Nasıl bir bağlantısı var? Hala anlamış değiliz.

K.B. - Olsa olsa aksine bağlantı olur. KİT'lerdeki özelleştirme biraz daha fazla olsaydı Türkiye'de işsizlik daha fazla olacaktı. İkincisi, üstelik özel sektörde faaliyet hacmi-üretim hacmi düşecekti. Çünkü Türkiye'de özelleştirme -yukarıda söylediğim gerekçelerle- sermaye birikimini azalttı, hatta pek çok uygulamada özelleştirme sonucunda üretime son verildi. Pekçok özelleştirme arsa değeri ve emlak değeri için yapıyor, bu da kapatılması anlamına geliyor ve hepimiz biliyoruz ki kamu sektörü sifıra inerse, özel sektör de çöker. Aralarında organik ilişki vardır. Faaliyette bulunan bir kamu işletmeciliği özel sektörün de canlı olmasına yol açıyor. Kamu sektörü çökerse, özel sektör de çöküyor, dolayısıyla Tofaş'daki vb. kapanmalar aslında kamunun daralmasıyla ilgili, istikrar programıyla ilgilidir.

T.H. - Türkiye'de özelleştirmenin tarihini özetler misiniz?

K.B. - Türkiye'de, ta 1930'lu yıllarda ilk kamu kuruluşları oluşturulduğu zaman - Sümerbank bunlardan biridir- "devlet kuracak, özel sektöre devredecek" türünden hükümler ve gerekçeler kanun maddelerinde yer almıştır, fakat zaman içinde bu adeta unutulmuştur, çünkü şu farkedilmiştir. Türkiye'de kamu sektörü ile özel sektör arasında Türkiye toplumunun yapısal bütünlüğü içinde organik ve işlevsel ilişkiler kurulmuştur. 1950 yılında kamu işletmeleri özel sektöre devretmek programıyla iktidara gelen Demokrat Parti de hiçbir şey yapamamıştır. Çünkü hayat onlara bu olguyu öğretmiştir. 60'lı yıllarda bu işlevsel bütünlük daha da gelişmiştir. Adeta belli bir iş bölümü yaparak ekonominin birbirini tamamlayan öğeleri biçiminde bütünleşmişlerdir. Dolayısıyla özelleştirme, bu yapısal özellikleri yapay olarak bozmaya yönelik bir dönüşüm

olarak görülebilir. 80'li yılların başlarında, TÜSİAD başkanı olan Ali Koçman "Türkiye özel sektörünü olarak KİT'lerin mülkiyeti üzerinde herhangi bir talebimiz yoktur, KİT'lerin sorunu mülkiyet sorunu değil, yönetim ve finansman sorunudur" türünde bir demec verir. 3-4 yıl geçmeden bu tamamen unutulur. Yıl geçmeden bu tamamen unutulur. Özel iktidarıyla birlikte aynı TÜSİAD çevresi özelleştirmeyi Türkiye ekonomisinin tüm güçlüklerini çözecek bir sihirli değnek olarak görmeye başlarlar. Bu tamamen biraz önce değindiğim" vergi mi özelleştirme mi? "Seçeneğinin Türkiye'ye çok tipik bir yansımasıdır. Zira, 84 sonrasında ANAP iktidarı Thatcher yaklaşımını Türkiye'ye intikal ettirdi. Sermaye kesiminin vergileri düştü, bunun yerine konan KDV vergi düşmesini telafi edemedi. Dolayısıyla vergilerin milli gelir içindeki payı düştü. Fakat kamu harcamalarını daraltamadılar, dolayısıyla kamu açıkları büyümeye başlayınca sermaye kesimi şunu farketti: Kamu maliyesi bir tıkanma noktasına gelirse kendisinin vergi yükü artacak. Çünkü vergideki hafifleme kamu açıklarına yol açan ana etken olmuştur. 80'li yıllarda özelleştirmeye bu nedenle sarıldılar. Bunun dışında bir iki sebep daha vardır. Bunlardan birisi - burda gerçek sebepleri söylüyorum, görünüşteki sebepleri değil-, sermayenin en gerici kesimi özelleştirmenin Türkiye'de sendika hayatına son vereceğini umuyor. Açıkça söylemiyorlar fakat gönüllerinde bu aslan yatıyor. Gerçekten de eğer Türkiye'de kamu işletmeciliği tasfiye edilirse, zaten son 4-5 yılda bir hayli zayıflamış olan sendika hareketi aşağı yukarı fiilen ortadan kalkar. Bu da Türkiye'de emek-sermaye ilişkilerini toplu sözleşme düzeninden bireysel iş akdine intikal ettirir. Bu da işsizliğin, nüfus artışının ve tarımsal nüfusun bu derecede yüksek olduğu bir ülkede ücretleri aşağı yukarı geçimlik asgari düzeye indirecek bir mekanizma olarak görülür ve sermayenin emeğin üstündeki tahakkümünü mutlak hale getirir. Ayrıca her özelleştirme operasyonu aşağı yukarı bir oranda dağıtma operasyonu olur. Dolayısıyla pusuda yatıp bize de ne düşecek beklentisi içinde olan uyanık işadamları da vardır. Dolayısıyla Türkiye'de özelleştirme böylece bir sınıf çizgisi olarak da ortaya çıkar.

T.H. - Peki özelleştirme ile hedeflendiği belirtilenlere ulaşılması olanaklı mıdır?

K.B. - Etkinlik artışına ve devletin güçlenmesine, ulaşamayacağı kesindir zaten. İşsizlik artışını verim yükselmesi diye yorumlamamak lazım. Çünkü Türkiye yapısındaki bir ekonomide kritik etkinlik göstergesi emek verimi değil sermayenin verimidir. Çünkü sermaye asıl kıt olan kaynaktır. Saf işsizlik yaratan bir operasyon emek verimini artırıyor gerekçesiyle savunulamaz. Zira işsizliğe yönelen insanlara yeniden iş bulmayı sağlayıcı otomatik bir mekanizma yoktur. Eğer bu otomatik mekanizma olsaydı böyle bir dönüşümün toplumsal etkinliği artırdığı sonucu çıkarılabilirdi. Çalışan insanı işsiz hale dönüştürmeyi savunacak hiçbir dönüşüm, verimli-

lik ve etkinlik argümanı olamaz. Bu açıdan özelleştirme sonunda KİT'lerde bir miktar var olan işgücü fazlasını sokağa atmanın verim yükselmesi anlamında yorumlanması mümkün değildir. Sermaye verimliliği açısından ise tam aksini bekliyorum ben. Zira 80'li yıllarda, özel kriz yıllarında yine bakın, kamu sektöründe kapasite kullanım oranı özel sektörün üstündedir. Kıt olan kaynağımız sermaye stoku, onu tam kapasiteye hangisi yaklaşıtıyorsa orada kaynak israfı daha az oluyor demektir. KİT'den özel sektöre dönüşme halinde bunun kapasite kullanımını yükseltmesi değil aksine azaltmasını bekliyorum. Başarı sayılabilecek tek alan "devlet gelir elde etti" dir ve sözde geçici bir hafifleme olacaktır. Fakat o mantığın da ters tarafı şudur; bu hedef en kârlı KİT'lerin satılması anlamına gelir, dolayısıyla bir müddet sonra, mesela PTT gibi kamu kesimine kaynak yaratan bir sektör kamunun dışına çıkmış olacak. Dolayısıyla bu sattırılan kaynaklarla ilk yılda satış bedeli elde edilecek ama sonraki yılların kâr akımı son bulacak. Dolayısıyla kısa vadeli bir çözüm olarak karşımıza çıkıyor. Özelleştirmenin sınırına geldiği zaman kamu maliyesinin krizi yeniden ve daha vahim şekilde üretilecek, dolayısıyla benim tahminime göre kamu maliyesi üzerinde kısa vadeli bir düzelme katkısı dışında hiçbir hedef gerçekleşemez.

T.H. - Sayın hocam, özelleştirme Türkiye'de hangi ekonomik sonuçlara yol açacaktır?

K.B. - Özelleştirme hangi ekonomik sonuçlara yol açacak konusuna değindim aslında yani son iki soruyu birleştirelim. Sonunda özelleştirme karşısında işçi ve emekçi sınıflar ne yapmalıdır?

Ekonominin sağlıklılık derecesi zayıfladıkça Türkiye'de çalışan sınıfların dolayısıyla demokrasinin zayıfladığını düşünüyorum. İşsizliğin, durgunluğun, ekonomik gerilemenin sermaye birikiminde düşmenin yaygınlaştığı bir durumda sendikal hareket, işçi hareketi, demokratik hareketler zayıflar ve bireysel kurtuluş kapıları aranır. O yüzden durgunluk yaratacak, sermaye birikimini zayıflatacak, büyüme potansiyelini zayıflatacak her dönüşümün sol tarafından olumsuz karşılanması gerektiğini düşünüyorum. Özelleştirme bu olanların hepsini yaratır. Dahası demin söylediğim gerekçelerle doğrudan doğruya örgütlenme düzeyinde çalışan insanları olumsuz etkiler ve bu yüzden var gücümüzle bu sürece karşı çıkmamız gerektiğini düşünüyorum. Özelleştirme sadece KİT'lerin satış ve tasfiyesi değildir. Herşeyin metalaştığı ve herşeyin piyasa yoluyla elde edilebileceği bir Dünya'ya geçişin bir adımdır. Kâr motifinin dışında kalan hiçbir faaliyet yoktur. "Kamu yararı kavramı abes bir kavramdır. İnsanların bireysel kazanç tutkularının dışında hiçbir davranış kuralı yoktur" türünden bir felsefe'nin hakimiyetine ilk adım olduğunu görmek lazım. O yüzden sadece işçilerin değil Türkiye'nin tüm emekçi ve aydın insanların karşı çıkması gereken bir hareket olarak görmek lazım, diye düşünüyorum.